



annak fényében észbontó, hogy közben a közegészségügyre nem jut pénz – de tudjuk, hogy az elmúlt rendszerek tettek ennél ártalmasabb dolgokat is. Tehát az örület jelei bizonyos fókig megmutatkoznak, de azért kordában tartva, gyermek-kori álmok kiéléséért.

Egyetértek a kérdésben foglalt előfeltevéssel: a rendszer elveszítette forradalminak hirdetett lendületét. A hatalom az övék, és most már át kellene térni a politikáról a *policyra*, tehát az ágazati politikákra, szakpolitikákra, hogy kiderüljön, mit is szeretnének kezdeni az eddig elért mérhetetlen hatalmukkal. Konstruktív tettek helyett azonban szellemi kiüresedést látunk. Nincs semmilyen válasz. Nincsen félelmetes totitárius elnyomás, de nincs szabadság sem, hanem térfoglalás, kapkodás, lenyúlás, zsarolás, fenyegetőzés. A külföldiek, a „háttérhatalmak” és a Gonosz elleni harc, vagy ami éppen adódik.

**Pikó Hadd kérdezzem meg a körünkben ülő pszichológust, hogy egyetért-e ezzel a jellemzéssel, ezzel a leírással?**

**Varga Zoltán:** Én az elmúlt huszonöt évben felső vezetőknél adtam tanácsot, de ha mindent összevetek, akkor már ötven éve foglalkozom az emberek megítélésével. A magyar politikai életet szemlélve azt tapasztalom, hogy erről az emberről hihetetlen mennyiségű cikket írnak, beszélnek és gondolkodnak róla, átkozódnak, tapsolnak, révült csodálattal néznek fel rá, a legkülönbözőbb és legbonyolultabb koncepciókat tulajdonítják neki. Aztán ezeket a „koncepciókat” bírálják, elemzik, helyesnek, helytelennek ítélik, értik, nem értik. Pedig valójában nagyon könnyű megmagyarázni mindent, azt, hogy mi és miért történik Magyarországon. Csak ki kell mondjuk azt, amit tulajdonképpen nagyon is tudunk

kellene: egy nagyon közepszerű ember került hatalomra Magyarországon. Én úgy képzelem, hogy Orbán nyugodtan lehetne vezető egy gumiraktárban vagy egy sportszerkereskedésben, de a miniszterelnöki kabát nemhogy nagy rá, hanem egyáltalán nem is látszik benne. Sok nagyon érdekes és tehetséges, nagy hatalmú emberrel vagyok kapcsolatban, mindegyiktől megkérdeztem, nem lehetséges-e, hogy a mai dolgokra csupán az a magyarázat, hogy egy erre a feladatra alkalmatlan, kis kapacitású elme vállalkozott a kormányzásra? Annak ellenére, hogy a szemünk láttára zajlanak és a bőrünkön tapasztalva éljük át a mai fejleményeket, hogy szinte semmi nem megy értelmesen, célszerűen, senkitől nem hallottam igenlő választ. Paul Lendvai, ez a nagy tapasztalatú, nagy gyakorlatú újságíró, aki ráadásul sokkal szabadabb légkörben él már nagyon régóta, szó szerint „zseniális politikusnak” nevezte országunk vezetőjét. A pszichológiában a praktikus használat érdekében az intelligencia fogalmát úgy szoktuk használhatóvá tenni, hogy a zsenitől – Da Vinci vagy Neumann János – a képezhetetlen idiótáig ível a skála. Van egy középső vonal, ahol az átlagos értelmi képességet találjuk. Ez az átlagos értelmi képesség nem butaságot jelent, hanem jelentéktelen intellektust, aki tud élni, megoldja a feladatait, de igazából nem érdekli, hogy miért vagyunk a világon, vagy hogy mi az élet célja. Orbán ebbe a kategóriába tartozik. Az ok, hogy ő ilyen magasra jutott, abban kereshető, hogy ezzel a nem igazán figyelemreméltó emberrel egy különleges történelmi helyzetben nem adekvát módon viselkedtek. A rendszerváltás idején, a kerekasztal-tárgyalásoknál, amikor elkezdődött a munka, azt kellett volna mondani, hogy na, gyerekek, most már menjetek ki, mert itt a fel-

nőttek fognak dolgozni, menjetek szépen haza, kezet, arcot, nyakat, fület megmosni és aludni, hogy reggel föl tudjatok kelni, hiszen iskolába mentek. Ehelyett bement oda, nemcsak ő, sokan mások is, és elkezdték jártatni a szájukat...

**Pikó Már bocsánatot, de mégis csak volt egy olyan politikai teljesítmény a hátuk mögött, ami miatt ott helyet kaptak.**

**Varga** Én azt nem nevezem politikai teljesítménynek, hogy valaki hangosan beszél és mindenfélét mond.

**Pikó Létrehoztak egy pártot, aminek akkor már súlya volt.**

**Varga** Igen, alapítottak egy társaságot, és látjuk, hogy mit csinál ma.

**Pikó** Azt, hogy mit tesznek most, akkor még nem lehetett látni. Nem lehetséges, hogy az ön által megkérdezett emberek pontosan azért gondolják Orbán Viktort zseniálisnak, mert az gondolják, hogy ahhoz a teljesítményhez, hogy létre tudott hozni egy olyan politikai konglomerátumot, ami az ő akaratát követi, és ami később képes volt hatalomra kerülni, hogy ehhez nem kevés intellektus kell, vagy legalább valamifajta képesség? Ezzel szemben mi az, ami mindent felülírja, amit mi nem veszünk észre?

**Varga** A politikáról egy rövid definícióval azt mondhatjuk, hogy az a közügyek racionális és célszerű intézése. Olyan országban élünk, ahol a közügyeket racionálisan és célszerűen intézik? Ennek nyoma sincs, amit ez a társaság tesz, az nem politika. Egyik nagyobb ostobaságokat mond, mint a másik. A házelnök azt mondja, hogy micsoda meglepetés!, van egy másik oldala is a Tisztelt Háznak. Rácsodálkozik arra, hogy van ellenzék a demokráciában. Orbán Viktor olyanokat mond, hogy a turulban egyesülünk. Ez egy releváns kijelentés, zseniális politikai megnyilatkozás egy olyan országban, ahol gyerekek éheznek,

és a kórházban nincs vécépapír?! Ami ezt a lehetetlen rendszert lehetővé tette, az a rendkívüli történelmi helyzet volt, amikor a tapasztalat nélküli, ehhez nem értő, laikus tanulókat nem állították félre. Én nem az öregek pártján állok, de azért húszévesen, tehetség nélkül csak nem lehet egy tízmillió közöség bonyolult ügyeit intézni.

A másik, amit jelentősnek tartok, az a szociális háttér. Valószínűleg önök is látták azt a rövid, nagyon rokonzenvesen előadott megnyilatkozását tizenvalahány éves korában. Elmondta, hogy az apja verte őt, de nemcsak verte, hanem rugdosta is. Én gyerekgyógyász voltam, nagyjából van rátekintésem arra, hogy mennyire és hogyan verik a gyerekeket a szülők. A hatvanas években készítettünk egy nagyobb felmérést, amelyből kiderült, hogy Magyarországon a gyerekek 53 százalékát rendszeresen verik a szülei, tehát a nevelési eszköztárban ez széles körben alkalmazott eszköz volt. Ebben az interjúban, amikor az apai pofonokról beszél, akkor nevet. Ez a nevetés jellegzetes. Tulajdonképpen sírás. Katona betegek, férfi betegek nevettek így, ha a sírás veszélye fenyegette őket. Végül Caligulára is kitérve: azért nem érzem a hasonlatot pontosnak, mert teljesen más a két ember szociális háttér. Caligula a császári család tagja volt, akit pompában, kíméletben nevelték föl, a második ember volt a birodalomban, és nem egy vidéki kisfiú. Orbán vidéki szegény családból származik.

**Pikó Kolláth Györgynek adnám tovább a szót. Utalva mindarra, amit eddig hallottunk, és a Caligula szindrómára is: ha örültség, akkor van-e benne rendszer?**

**Kolláth György** Van, bár torz(ó), s reménytelen is. Oda kanyarodnék vissza, amivel Pikó András kezdett: nevezetesen, hogy volt-e itt fejlődés. 2002-ig nem volt parlamen-

ti kétharmad, bár már akkor is fessegette a Fidesz a meglévő kereteket, de még kényszerűen, formálisan betartották a fő közjogi normákat; azokat nem vagy ritkán lépték át. Később jött a kétharmad és vele a teljhatalom; onnantól a vezér a döntnök, általa és érte van minden; immár normák, garanciák nem korlátozzák őt. A válaszem: van negatív fejlődés, aminek a magva a szándékokban, a fejekben és az akaratban benne volt már a kezdetektől. A demokrácia pont arról ismerszik meg, hogy az intézmények – fékek és ellensúlyok – korlátozzák mindenki puvoárját. Senki hatalma nem korlátlan, mindenkié feltételes, időleges és számadáshoz kötött lenne. A változás hat éve, és azóta: megszűnt minden külső és belső kontroll. Nemhogy nem vitték végbe azokat a reformokat, a modernizációt, amelyet a kétharmaddal meg kellett volna tenni, hanem jött az, aminek itt számos szubjektív jelét láttuk. Engedtessek meg, hogy felolvassam azt a történetírói gyűjtést, ami Caliguláról szól, s ami a mával kínos párhuzamba állítható. A Caligula név katonai eredetű, bakancsocskát, kis csizmát jelent, arra a közegre utal, amelyben a legjobban érezte magát a kicsi hadfi. Értett a katonák nyelvén, kivételesen tudott hatni a hadi népre. Ő is tartott sorsfordító gyászbeszédet. Minden eszközzel igyekezett népszerűnek látszani. Kész volt a kegyeletét fitogtatni. Caligulát a család legkisebb gyermekeként sokan és sokáig éretlennek tartották. Besúgókkal, kémekkel volt körülvéve, kényszerű viselkedést tanúsított, ez adhatta később lelki deformitását. Kezdetben a nép örömmel fogadta az uralkodását, eleinte a hatalmat megosztotta maga és a szenátus között. Változását betegségének szokták tulajdonítani, mely megzavarta elméjét. Azok a hódolatok, amelyeknek tanúja volt, vezet-

ték arra a meggyőződésre, hogy mindent megtehet, amit csak akar. Egy idő múlva nem is vette igénybe a szenátus segítségét a kormányzásban. Örületes mondat jön: „Isteni tiszteletet követelt meg a maga számára. Versenyre szólította fel Jupiteret, hogy döntsön, kit illet a világora. Az emberek iránti megvetése odáig fajult, hogy lovát, Incitatus társaságába akarta megtenni.” Ma is könnyen be lehetne helyettesíteni, hogy kiket emelnek ilyen nonszensz magaslatra. „A legvéresebb kegyetlenséggel dühöngött. Iskolázott és tanult ifjú volt, de a legszívesebben cirkuszi kocsisok és gladiátorok társaságában időzött.” Ma ugyanők a futballisták volnának. Azokat az óriási pénzösszegeket, amelyeket Tiberius összegyűjtött és ráhagyott, esztelen pazarlással játékokra, a nép megjutalmazására, építkezésekre tékozolta el. Amikor pedig üresen állt a kincstár, Caligula úgy segített ezen, hogy mások vagyonát vette el, és az illetők még örülhettek, hogy életben maradhattak. Rablásai kiterjedtek az egész birodalomra. Sokan megérezték a pazarlásait. A nép többféle adó fizetésére volt kötelezve, a katonák mégis gyakran zsoldot sem kaptak. Az életének összeesküvés vetett végét. Ebben egy olyan pretoriánus játszott főszerepet, akit ő megsértett, kigúnyolt. Ide egy saját bonmot tartozik. A demokraták sokfélék szoktak lenni, ám a diktátorok bizony rokon lelkek, pályáivuk, gyakorlatuk, sorsuk és beteljesülésük nagyon sokszor hasonló. Orbán Viktorhoz visszakötve: ő „jogviselt” politikus, akinek a magatartása, habitusa, bebútorozottsága más milióban, kicsit lefojtva hajaz Caligula személyiségére és egyeduralmára. Talán még az égő Róma fölött lantját pengető Néróra is, csak itt a bőrlabda pattog, nem a lant szól, és egyelőre nem ég a város, csak szív és

statisztika a bornírt átalakításokhoz. Orbánnál is érezni a lelkiismeret és a lelki egészség megrendülését, amelyet tudatosítani és korrigálni ma már sem belső, sem külső erő nincs. Ami viszont döntő, korszakos eltérés a római császárság és a mai Magyarország között: a globalizáció számos kihívása, a szövetségi tagság, az uniós kötés, a kicsi lépték súlyaránya és a modern nyilvánosság folytonos leplező ereje az elvesző közjó és a minőség hiányában, ugyanakkor az önkény és a kizárólagos önérték mérsekelt ellenerejeként. A kor determináló hatása nem csekély.

**Farkas Zoltán** Én is Suetoniusszal jöttem, egy nagyon egyszerű mondatot találtam: „Vagy takarékoskodjék az ember, vagy legyen Cézár.” Szerintem a cézárságnak, vagyis az osztogatásnak és a fosztogatásnak manapság elég sokan eleget tesznek, Orbán Viktortól Matolcsy Györgyig. Most én csak Matolcsyról beszélnék, aki sok mindent elsajátított főnöke stílusjegyeiből, és ez tulajdonképpen csak a minap lepleződött le az Országgyűlésben. Matolcsy teljesen jogosan gondolta azt, hogy alapítványai révén az egész családot kifizetheti, az összes barátot és üzletfelet kistafírozhatja, hiszen tulajdonképpen nem csinált mást, mint amit Orbán tesz Mészáros Lőrinnel, Garancsi Istvánnal meg a többiekkel. Orbán a parlamentben egyrészt azzal mentegette Matolcsy Györgyöt, hogy ő a lehető legjobb bankelnök, például megmentette a devizahitelesek – ami persze erős túlzás. Mindemellett azt is helyesli, hogy a jegybank egyetemet, főiskolai kart épített, segített visszaszerezni a nemzeti kincseket, vagyont halmoz föl, ösztöndíjakat ad, és az is jó dolog, hogy Debrecenben ott lóg a Munkácsy-festmény. Meggyőződésem, hogy a célok jók, fontosak, és azt kívánom, hogy folytassák ezt a munkát a jegybankban

– ezt mondta a kormányfő. Amiből két dolog derül ki. Az egyik az, hogy Matolcsy Györgynek fogalma sincs arról, mi tartozik a költségvetésre, amiről az Országgyűlés nyilvánosan dönt, és mi a jegybanki politikába. Utóbbi nem vehet át költségvetési funkciókat, ez az uniós jogrendben tilos. Ugyanígy Orbán Viktornak sincs fogalma róla, hogy a jegybank nem léphet a költségvetés helyébe. Mind a ketten tökéletesen egyetértenek abban, hogy annak fizetnek, és annyit, akinek fizetni akarnak, és amennyit.

Matolcsy Györggyel a Mozgó Világnak már volt afférja, már 1990 februárjában. Ő ugyanúgy pénzügykutató volt, és ugyanúgy a *Fordulat és reform* egyik szerzőtársa, mint Csillag István, Bokros Lajos, Lengyel László és Antal László. Csak hogy Matolcsy nagyon gyorsan elárulta őket, már 1989-ben, amikor a pénzügykutatók szellemi vezérkara beszállt a Németh-kormányba, így vagy úgy, tanácsadói minőségben vagy államtitkárként. Matolcsy nagyon keményen hátba támadta őket. Írt egy hosszabb dolgozatot az MDF részére, amely arról szólt, hogy a '89-es liberalizálás teljesen elhibázott volt, kis híján tönkretették vele az országot. Arra az álláspontra helyezkedett, hogy minél előbb végre kellett volna hajtani a tulajdonreformot. Elszánt híve volt a spontán privatizációnak, ami utóbb szabad rablásnak minősített, nem ok nélkül. A Mozgó Világ közölt Matolcsy írásából egy terjedelmes összefoglalót, amire Antal László reagált, és ezt fontosnak tartom idézni. „Ezt a publikációt mint a jövőbeli politikai vezetés felé tett megkésett gesztust gusztustalannak tartom. (...) Szomorúan konstatom, hogy terjednek, már-már divattá válnak a politikai prekonceptiók által motivált, politikai jópont-szerző publikációk, amelyekben a szakszerűség látszatá-



nak keltése pusztán intellektuális követelmény.”

Ezt azért idéztem, mert hitetlenkedve olvastam végig Matolcsy közel kétkilós könyvét, az *Egyensúly és növekedést*. Azért kellett végigolvasnom, az első sortól az utolsóig, mert nem hittem el, hogy bizonyos dolgok egész egyszerűen nincsenek benne. A borítón úgy hirdetik a kötetet, hogy a közgazdasági és pénzügyi tudást hivatott gyarapítani. Csak hogy a tudásnak nem része, hanem ellentéte az elhallgatás. Még inkább a tények meghamisítása. A 2010-től 2014-ig terjedő időszakot én a következőképpen láttam. Matolcsy 2010-ben azt ígérte, hogy a gazdaság gyors növekedésbe vált, 2014-re öthat százalékkal száguld, az államadósság pedig addigra 60-65 százalékra csökken. Ehelyett jött egy gyötrelmes 2011-es esztendő, amikor Matolcsy a Nemzetközi Valutaalaphoz fordult segítségért, majd egy olyan 2012, amikor beköszöntött a második recesszió, amiből a gazdaság csak úgy lábalt ki, hogy meglődült az uniós pénzek folyósítása. A hazai össztermék hat-hét százalékát kitevő külső forrásából sikerült egy három-négy százalék körüli növekedést összehozni. Ebből a kötetből hiányzik a kezdeti remények felvillanása, annak a magyarázata, hogy ezeket miért kellett feladni. Hiányzik az, hogy miért kellett a Nemzetközi Valutaalaphoz fordulni, és hogy miért, hogyan folyt egy éven át a pávatánc. Alig van említés a kötetben a 2012-es recesszióról, és egyetlenegy pici részben hozza csak összefüggésbe a magyar gazdasági növekedést az uniós pénzekkel. A kötet arról szól, hogy milyen zseniálisak vagyunk, gazdaságtörténeti jelentősége van annak, ahogy létrehoztuk az egyensúlyt, és megalapoztuk a tartós növekedést. Azt pedig, hogy ennek érdekében elvették a magánnyugdíjpénztárak vagyonát, úgy ál-

lítja be Matolcsy, mintha a tagok önként léptek volna át az állami rendszerbe, és nem kényszerből.

Csak azért időztem ennél ilyen részletesen, mert ez a jövőendő pénzügyi kultúra része.

Visszatérnék arra, amit Bozóki András mondott, hogy az elért, mérhetetlen hatalom birtokában elbizonytalanodtak volna, és nincs már semmilyen vezérlő eszme előttük. Szerintem igenis van ilyen vezérgondolat, történetesen a még több hatalom. A még teljesebb centralizáció, mert ennek még nem érték a végére. A kórházakat már államosították, de már jön a folytatás, a gazdálkodásában önálló, a kórházakkal és a hatalommal szemben is némi ellensúlyt jelentő Országos Egészségbiztosítási Pénztár bedarálása az államigazgatásba. Magyarországon már az oktatást is többé-kevésbé államosították, de még meg kell szüntetni az alapítványi iskolákat, nehogy valami mást találjanak tanítani, mint amit az állam előír. Amióta a kéményseprést államosították, mifelénk nem járt senki, aki megnézte volna, hogy szelelnék-e a kémények, pedig most már költségvetési támogatás is van erre. A szemétszállítást pedig sikerült úgy államosítani az eddigi szolgáltató lecserélésével, hogy kiszámíthatatlan lett, mikor mit hajlandók elvinni.

Az államháztartási törvényből már rég eltűntek azok a passzusok, hogy mikor kell pótköltségvetést készíteni, és alig van már törvényi akadálya a fejezetek közti önkényes átcsoportosításnak. Nemrég kiiktatták az utolsó ilyen korlátot is, így aztán, ha a miniszterelnöknek hirtelen valami eszébe jut, nyugodtan odaígerhet és odaadhat pénzt bármely ötletére, rögeszméjére, a pénzügyminiszternek kötelező előteremtenie a megfelelő summát, akár utólag is. Május elején nyújtották be az úgyne-

vezett költségvetést megalapozó törvényekben azt a módosítást, amelyvel teljesen szabaddá tették a miniszterelnök számára a rendeleti pénzosztást. Létezik a Modern városok program, ennek az a lényege, hogy Orbán Viktor ellátogat a megyei jogú városokba, és grandiózus fejlesztéseket ígér. Eddig nem volt jogalapja, hogy pénzt adjon, Modern városok fejezet még nem volt a költségvetésben. Ez persze nem zavarta. Most egy módosító indítvánnyal kapott szerény 50 milliárdot az idei évre, hogy folyamatosan lehetősége legyen osztogatni. Jövőre már 153 milliárdot terveztek erre a célra a költségvetésbe. Hiába, közelednek a választások. Tehát azt mondanám, hogy nem tévesztettek célt, nem bizonytalanodtak el. Tudják, mit akarnak: még több hatalmat.

**Pikó En is Bozóki András mondanójához kapcsolódna, hogy miközben a rendszer hatalmi tobzódásának van egy megmosolyogtató kisserűsége, közben a már említett policy, tehát a tartalmi kormányzás terén egészen elképesztő és hatásaiban megjósolhatóan katasztrofális terveket látunk. Varga Júliával volt szerencsém egy órát beszélgetni a szakképzés átalakításáról, és amikor a teljesen irracionális tervek lehetséges indokait kerestük, akkor elkezdtünk úgy beszélgetni, ahogy valamikor a Kádár-korszakban tettük volna, a kremlinológia nyelven. Azt latolgattuk, hogy ez most szimplán patológiás tünet, vagy a kormányzaton és a Fideszen belül melyik érdekcsoport törekvései érhetők tetten a tervekben. Szóval lehet és kell is nevetni a hiszvasúton, de amit a tartalmi politizálás terén művelnek az egészen tragikus.**

**Bozóki** Arra utaltam, hogy intellektuálisan kiüresedett a kormányzás, már ha egyáltalán volt valamiféle tartalom eredetileg. Varga Zoltán azt mondta, hogy eleve nem volt

semmilyen tartalom. Szerintem pályája kezdetén Orbán Viktor még tanulni akart, elment Oxfordba, liberális könyveket olvasott, volt egy időszak, pár év, amikor fontosnak tartotta műveltsége kiterjesztését. De az a helyzet, hogy a politika nemcsak műveltség vagy intellektus kérdése. Tehát Orbán valószínűleg nem művelt ember, ebben egyetértek, de a politikában nemcsak ez számít. Különleges történelmi helyzetekben általában előlép a fiatal generáció, amely elődeinél bátrabb lehet, mert nem béklyózza a múlt. Ez történt a francia forradalom idején vagy a „márciusi ifjakkal” az 1848-as magyar forradalomban, majd az 1945 utáni „fényes szelek” nemzedéke idején vagy a ’68-as fiatalok esetében. Daniel Cohn-Bendit maga is egyetemista volt ekkor. Az tehát nem természetellenes, hogy rendszerváltások idején fiatal emberek hirtelen bekerülnek olyan helyekre, posztokra, amelyekre normális időszakokban nem lenne esélyük.

A politika nemcsak intellektuális tevékenység. A politikus nemcsak racionális lény, hanem érzelmekre apellál, sokszor karizmatikus, aki több szólamon játszva a saját akaratát érvényesíti mások akaratával szemben. Ebben az értelemben Orbán kiemelkedett az induló Fideszből, egyetlen komoly vetélytársa volt, Fodor Gábor, akit ilyen-olyan eszközökkel kiszorított. Nem érték egyet azzal, hogy a Fideszt ki kellett volna zavarni az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásairól. Utólag már Orbán Viktor képére formálták ezt a történetet, mintha a Fidesz csak ő lett volna, pedig ez messze nem így volt. Ha megnézzük, kik voltak az akkori Fidesz tárgyalói és vezető alakjai, közülük ma már csak Orbánt, Kövért, Kósát, Németh Zsoltot és Ádert látjuk a színen. Pedig nem volt homogén az a Fidesz. A többiek elmentek, vagy a háttérbe

húzódtak, mint például Fodor Gábor, Hegedűs István, Ungár Klára, Molnár Péter, Urbán László, Csaba Iván, Such György, Vágvolgyi B. András, Szelényi Zsuzsa, Rockenbauer Zoltán, Fölsz Attila, Pelle Andrea, Kakuk György, Tóth István György és még sokan mások, ideértve magamat is. Nem beszélve az egész Magyar Narancs alapító szerkesztőségéről.

De mindez ettől még nem teszi irrelevánssá a pszichológiai elemzést, mert Orbánban már a kezdetektől elképesztő győzni akarás lobogott. Azért gondoljunk bele, olyan családból jön, ahol az apját Győzőnek hívják, őt Viktornak, az öccsét meg Győzőnek. Van itt valaki, akinek a családja ilyen neveket tud felmutatni?

**Farkas A** Zoltán ebből a szempontból nem olyan rossz, mégis csak a Szultánnak egy változata.

**Bozóki** Orbán abban az értelemben „jó politikus”, hogy sokáig tud hatalmon maradni. Tehát nem a szó szubsztantív, „államférfi” értelmében, hanem a hatalmi technikák, az intrika, az ügyesség, a politikai érzék tekintetében. Es ezt is csak azért tudta elérni, mert megszegte a szabályokat, nem tartotta tiszteletben a demokrácia rendjét. Vajon jó játékosnak tartjuk-e azt a futballistát, aki maga választja a bírót, majd úgy éri el góljait, hogy sorozatos szabálytalankodásai fölött a bíró szemet huny? Tény viszont, hogy bármennyire is el van szállva önmagától, azt azért egy pillanat alatt átlátta, hogy ha a vasárnapi nyitvatartás kérdésében népszavazás lesz, abból rosszul fog kijönni. Azonnal és nagyon könnyedén leállt erről a dologról, mint ahogy ügyesen ki tud siklani olyan ügyekből, amelyek számára vesztesnek tünnek. Az 1990 és 2010 között regnáló demokratikus kormányok jóval inkább megszenvedték volna az

olyan ügyek töredékét is, mint amiket az Orbán-rezsim idején Schmitt Pál, Rogán Antal, Matolcsy György, Polt Péter, Simicska Lajos, Habony Árpád, Andy Vajna vagy Tarsoly Csaba sorozatban produkált.

Ambivalens vagyok a pszichológiai megközelítéssel kapcsolatban. Egyrészt azt gondolom, ha már ott tartunk, hogy a „vezér gyerekkoráról” beszélünk, arról, hogy hány-szor és hogyan verte meg az apja, milyen pszichológiai hatások érték, akkor ez kicsit szegénységi bizonyítvány ránk nézve is, a saját tehetetlenségünk beismerése, hogy itt már csak a mélylélektan adhat magyarázatot. Másrészt viszont a politikai pszichológia elismert tudományág, nagyon érdekes eredményeket, újdonságokat tud felmutatni. De ennek elismerése nem jelenti azt, hogy csak pszichológiai magyarázatról lehet itt szó. Ha megfigyeljük a politikusokat, akkor azt látjuk, hogy átlagon felüli egójukkal sokszor valamely beteljesületlen vágyat vagy a karrierjükben keletkezett beteljesületlen momentumot, sérelmet próbálnak kompenzálni. Például ha valaki magasan képzett, mégsem beszél nyelveket. Vagy ha nagyon tehetséges, de valamilyen személyes defektus miatt nem tudja tehetségét elismertetni. Vagy ha valaki kiemelkedik családi környezetéből, de új környezetében nem tudja könnyen elfogadtatni magát. Például eleget tesz a formális kritériumoknak, diplomát szerez, de ezzel nem saját, hanem szülei életcélját teljesíti be. Esetleg nem ott szeretne beilleszkedni a társadalomba, ahová a közvetlen közege be szeretné őt illeszteni. A szociológia státusz-inkonzisztenciának hívja ezt az állapotot. Lehet, hogy valakit egész életében az üldözi, hogy ő vidéki fiú a fővárosban. Van, aki ezen túl tudott lendülni, tehát vannak vidéki

fiúk Budapesten, akik teljesen normális életet élnek. De mások úgy érzik, hogy bizonyos dolgokat kompenzálni kell, és ennek a kompenzálnak az egyetlen módja a hatalom, a minél nagyobb hatalom, az erő. Az erő nyelvén tudnak beszélni, és csak az erő nyelvén értenek.

És valóban, ahogy a legelső kérdésben felvetted, hogy miként fejlődött ez a rendszer idáig, azt mondhatom, hogy az elején még politológiai elemzéssel próbálkoztunk. Olyan fogalmakkal, mint a nacionalizmus, a populizmus, az etnikai alapú nemzetegyesítő politika, a rendkívüli állapot lehetőségét felvilágosító forradalmi retorika, a maffiaállam gazdasági beavatkozására épülő, illiberális, újfeudális politika és így tovább. De aztán a gyakorlatban annyira képlékenyek lettek ezek a kategóriák, hogy nem állt össze a dolog rendszerré. Van, aki azt mondja, hogy ez mutáns fasisztoid rendszer (Ungváry Rudolf), és van, aki szerint a rendszer lényege az intézményeket megkerülő – egyszerű tekintélyelvű és parazita – maffiaállami működés (Magyar Bálint). Pataki Ferenc, a nemrég elhunyt kiváló szociálpszichológus a Fidesz-jelenségről írt könyvet, és őt a Fidesz a saját fiatalokára emlékeztette, a negyvenes évek végének államosító, ifjúkommunista nemzedékére. Szerintem nem pontos az utóbbi összehasonlítás, mert akkor még létezett egy globális vízió, a „holnapra megforgatjuk az egész világot” terve, ami rendszerszintű gondolkodást feltételezett.

**Pikó** A Fidesznél nincs rendszerszintű vízió?

**Bozóki** Szerintem nincs. „A nemzeti ügyek kormányja” saját deklarált célja szerint a magyar emberek ügyeit próbálja intézni, de azt, hogy ki a magyar ember, és ki tartozik a nemzethez, ő mondja meg. Ami most van, az a „ne azt figyeljék, amit

mondok, hanem amit teszek” orbáni intelmével írható le. Ez egyrészt az „itt a piros, hol a piros” politikája, amelyben az állampolgárok csak találgathatják, hogy mi történik velük; másrészt a „nemzeti konzultáció” propagandája, amiben csak egy dolog biztos: a külföldieket utálni kell. Mindkét taktika a „magyar emberek” lenézésére épül, hazugságra és félelemre épít politikát, ezért „anyanyit is ér”. Valójában három dolog van, ami iránt Orbán Viktor nem lankadó érdeklődést mutat: a hatalom, a pénz és a foci. Ebben a sorrendben. Nincs szubsztancia, a cél a hatalmon maradás, és ez egészen jól megy, Orbán lassan felzárkózik Tisza Kálmán mögé.

**Pikó** A politika logikája, a minél több hatalom biztosítása a szakpolitikák területén természetszerűleg vezet el az esztelen központosításhoz, és veszít el mindenféle racionalitást? Ez például a közigazgatásban hogyan működött?

**Kolláth** Ez a beszélgetés nagyon erős lélektani mozzanatokban, amelyekhez én nem értek. Az intézményi, objektív összefüggésekről viszont keveset szóltunk, pedig egy demokráciában azok volnának a meghatározók. Ma a diktatúra és a demokrácia egy bot két végpontja: az állam e két végtel között helyezkedik el. Nem tetszőleges, hogy hol, meddig és miként. Orbánnak betudhatóan ma a demokrácia és a jogállam Magyarországon kétharmad részben meghalt. Egyharmad részt maradt a jogrend, főleg a magánjogi viszonyokban. Három területen látszik ez leginkább. Egy: a jogalkotás bármilyen gyalázatot, bármilyen gyalázatos dolgot törvényerőre emel. Kettő: a joggyakorlat nyögi a hatalom kalodájába szorult intézmények részrehajló befolyását, nyomáspróbáit; a hivatalok szétesésében, a folyton piszkált, megvetett közigazgatást megfosztották relatív önállósá-

gától is; az igazságszolgáltatás 1, X, 2-t játszik, a fals kommunikáció mindent tarol; érdemi munka, reform, valós fejlesztés sehol, tiszteséges igazgatás nuku. A közzsféra lebirkózva, legvégül bármit legitimál. Három: ahol valóságos kormányzásnak, csúcsközigazgatásnak kéne lennie, ott érdemben szinte semmi nem működik. Lakner Zoltánnal értek egyet, kampányok vannak értő szakpolitika helyett. A tankönyv azt mondja: a közigazgatás az állam szakigazgatása. Szakszerűség sehol, úgynevezett politikai kormányzással fednék el a nihilt. Nincsenek korrekt előterjesztések, alternatívák, nincsen megalapozás, nincs háttér tanulmány, nincs korrekt egyeztetés. Kierleletlen dolgokról döntenek: hétfőn így, kedden már másként, szerdán megint másképp. Európai, kulturált jogállamban egy kormányülés azért lett félórás, mert minden tisztességesen elő van készítve, kiegyenlítve a sokrétű érdekek és szempontok tükrében: csak dönteni kell. Itthon alig(ha) van ilyen. Az igazgatás elemi ciklusa: tervezünk, szervezünk, döntünk, koordinációt végzünk, végrehajtunk, visszacsatolunk. Ezek helyén itthon esement improvizálások sora megy; ahogy a nagyvezér akarata, vélt érdeke, kénye-kedve megszabja. Így és ezért nincs esély konszolidációra, profi igazgatásra. Nézzük meg például a bürokráciaellenes (ötlet)rohamokat. Mi a lényeg? Hogy húszszázaléknyi pénzt ki tudjanak venni a rendszerből. Dőljön össze ez a vendégfogadó, pusztuljon az Országos Egészségügyi Pénztár; ha az van soron. A helyzet intézményi, közjogi oldalról minden korábbinál sokkal rosszabb, nyomasztóbb és reménytelenebb. Oka: egy megszállott személy teljhatalma, önérdeke, és sajnos nem az önuralma, mert megszűntek az intézményes korlátok, fékek, ellensúlyok. Korábban voltak

politikafüggő intézmények, de autonóm szervek, posztok, független intézmények is. Most minden autonómiát tarra vágott a hatalom, mindet maga alá gyűrte ez az abszurd és örületes centralizáció. Tartalom és forma egysége: egy diktatúrához főként centralizáció illik. Egy demokráciához csak kivételesen, főleg katalizma esetén, részben és átmenetileg. Bénító képtelenség: odáig már Orbánék is eljutnak, hogy 3200 önkormányzat dolgát megoldani nem képesek. Már nem is hajlandók. Másnak, a leginkább érdekeltnek mégsem engedik. Ugyanez van más metszetekben is. Kibékíthetetlen intézményi ellentmondások vannak, amelyek miatt a megoldatlanságok kumulálódnak, majd ránk omlanak; szükségszerű, hogy nem lehet ebből konszolidáció és talán békés kiút sem. Ez nem foci: nem egyszerűen néhány rossz játékost kell lecserélni.

Pár mondat még egy objektív dolgról, amely műhibaként döntő lehet. 1992-től él az a felismerés, hogy az állam működésében két mezőny van. Az első a politikai váltogazdálkodás mezőnye: a politikusok és sleppjük; ha megválasztják őket, nyernek, jönnek, illetve maradnak; ha buknak, mennek. A másik mezőny: a hivatal, a lojális és törvénytisztelő, stabil hivatalnoki kar, amelyik nincs bent a politikai küzdőtéren, de épp ezért békén hagyják, értékén kezelik. '92-től ez a folyamat indult (volna) el. De soha nem valósult meg jól, még közepesen sem, soha nem volt annyira brutális eme elvek érvényének hiánya, mint ma. Korlátlan zsákmanó van: minden alapvető, írott intézményi norma ellenében. Alkotmányos szabály, korlát, jogállami elv: semmit nem számít. Mind áthágható, pillanatnyilag kockázat nélkül, ám az összeomlás elkerülhetetlen yeszélyével.

**Pikó Összefoglalva: abban nincs**

*vita, hogy nincsen intellektuális színvonal. Abban sincs vita, hogy a hatalom logikája az egyre nagyobb hatalom megszerzése, és ez érvényesül tulajdonképpen minden tekintetben, de amikor a szakpolitikák területén jelentkezik, akkor ez a hatalmi centralizáció nyilvánvalóan irracionálissá válik. Ezek után Varga Zoltántól csak azt kérdezném, hogy azon tapasztalatai alapján, amiket felső vezetőkkel beszélgetve és azokkal foglalkozva összegyűjtött, egy ilyen nem túl intelligens, ámde jelentős hatalommal bíró vezető meddig bírja?*

**Varga** Továbbra sem tudok mást mondani, mint azt, hogy egy túlságosan is felpumpált, de jelentéktelen személy áll az ország élén. Nem akarok Bozóki Andrással vitatkozni, tudom, hogy voltak a történelemben rendkívüli fiatal emberek. Napóleon sem volt aggyastyán, amikor már nagyon sok mindent állt mögötte. De Orbán nem Napóleon. Sok jellemző történet jut eszembe. Az 1994-es választási kudarc estéjén elbújt a riporterek elől. Ez még érthető. De amikor egy újságíró megtalálta, és feltette a kérdést: mi a véleménye a történelekről, azt válaszolta, most nem ezzel foglalkozik, mert a jégkorongvébé köti le. Ez az ő intellektuális színvonala, így „mentette meg” a helyzetet, így máshoz ki a bajból. A foci annyira érdekli, hogy Eörsi István, azok egyike, akiknek volt szerencséje focizni vele, ezt mondta: huszonegyen futballoztunk, egy ember az életéért küzdött. A történelmi pillanat szerencséje és a szociális, családi háttere mellett a harmadik dolog, amit fontosnak tartok vele kapcsolatban, hogy ebbe a különös helyzetbe került embernek nincsen felettese. Ez a tény személyiségtorzulásának egyik legfőbb oka. Nincs, aki azt mondhatná, hogy megállj. Nincs. Kolláth György hosszasan érvelt

amellett, hogy nincs kormányzás, hogy nem történik semmi értelmes. Ami történik, az meg rossz. Mi következik ebből? Hogy Orbán zseniális politikus. Persze, abban teljesen igaza van Bozóki Andrásnak, hogy a politika nem pusztán racionalis. Na de racionalitás nélkül mi marad? Van politika?! Tállai András fogja a mi jövőnket rendbe hozni? Vagy ez a szörnyű társaság, amelyik beszélni sem tud?

Az, hogy nincs főnöke, a legnagyobb személyiségtorzító hatás. A realitásérzék elképesztő mértékben csökken, szinte már nincs is. Azt is elmondta, hogy neki gyerekkori vágya, hogy kézhajtánnyal végigmenjen a kisvasút vonalán, és lám: elkészült a kisvasút.

**Bozóki** Megejtően őszinte tulajdonképpen.

**Varga** De nem tudja, hogy mit beszél. A diktátorok között Hitler öntudatos diktátor volt, Timur Lenk szintén, és még számos öntudatos diktátort föl tudnék sorolni. Ő nem igazán öntudatos diktátor. Ebben az emberben ott kucorog a megvert kisfiú. Az én dolgom az, hogy ha valakivel találkozom, akkor megtudjam, hogy ki ő. Egy aggasztóan felfúvódott egójú, megbízhatatlan, ma már minden realitásérzékét elvesztett ember kezében vagyunk. Bizony, nem sok reményünk van. Ettől az embertől semmi jó nem várható már. És hogy a kérdésre is válaszoljak: összeomolni összeomolhat ugyan fizikailag, de ameddig tudatánál van, ki fog tartani.

**Kolláth** Most nem Orbánról, hanem az orbáni felépítményről, gépezetről szólnék. Azokról, akik alatta vannak. Dermesztő mezőny: Orbán által kinevezve, s az ő karizmájához képest is végtelenül alacsony szintű, színvonalú szolgák sorjáznak alatta. En negyven éve vagyok a közigazgatás tájékán, most azt látom, hogy ennyire reménytelenül lepukkant,

dilettáns és öntelt gépezet soha nem hatalmaskodott az állami rendszer fölött. Ma hivatalnoknak lenni általában rossz érzés. Képtelenség, hogy jó közszolgák szegyenkeznek a feletteseik helyett, mert nem érzik biztonságban a helyüket, mert mindenki alul kezel alattvaló. Bárki elmozdítható; nem számít a tudás, a gyakorlat, a kompetencia. Normális demokráciában nincs ciklusonként tarvágás, nálunk van.

**Bozóki** Nálunk nincs demokrácia.

**Kolláth** Formális, valós értékeitől megfosztott, potemkini látszat: efféle demokrácia van. Az európai kormányzás aranykönyvében öt alapelv van. Ezek: nyitottság, részvétel, elszámoltathatóság, hatékonyság, koherencia. Hol van ebből egyszerre meg nálunk kettő? Sehol. Nyitott? Nem. Elszámol? Nem. Együttműködik bárkivel? Nem. A közpénzek kezelésénél is van öt alapelv: legyen törvényes, átlátható, eredményes, takarékos, hatékony. Hol érvényesül ebből nálunk egyszerre kettő? Talán érdemben egy sem. Nem egyszerűen arról van szó, hogy sokan gonoszok és buták. Rosszat csinálnak és rosszul: ez a szisztémájuk. Ilyen intézményrendszert hoztak létre, ezt kellene majd valamikor hihetetlenül nehezen reparálni. Nem visszacsinálni, hanem garantáltan meghaladni; az országot szanálni kell, talpra állítani. Mi kell hozzá? Filozófiájában is teljesen más, mint ami ma történik. Mert az képtelenség, hogy majd az újak beülnek azokba a székekbe, amelyekben bukkott elődeik voltak. Mik azok a vezérelvek, közigazgatási attribútumok, amelyekre szükség lesz nemsokára, amikor a várt összeomlás megtörténik? Decentralizálni: megosztani a gondokat és a gondolatokat. Dezentralizálni, magyarul: az államot kizavarni onnan, ahol nincs helye. Nem kell államka-

pitalista gazdaság, mint ami most van. Azután deregulálni kell. Azt a jogi szemetet eltakarítani, amit összehoznak nap mint nap, és amit ők sem tisztelnek. Azután depolitizálni, azaz megszabadítani bizonyos zónákat, független intézményeket a pártérdekektől. Szubszidiarítás kell, hogy ott döntsenek, ahova tartozik a probléma, ahol elviselik a döntés következményeit. Ezek lennének azok a vezérelvek, amelyekből most semmi nem látszik.

**Farkas** A saját végszavamhoz szeretnék egy pillanatra visszatérni, ahhoz, hogy Matolcsy különösebb gond nélkül osztogathatja a közpénzt barátainak és üzletfeleinek, hiszen a miniszterelnök is ezt teszi. Kornai Jánosnak van egy nagyon bölcs megállapítása, hogy az állami gyámkodás, idegen szóval a paternalizmus, szétzülleszt a pénzügyi rendszert. Amikor az állam a rosszul gazdálkodókat rendszerint kimentti a bajból, amikor a csődre érdemesek gond nélkül folytathatják a működésüket, mert kapnak állami támogatást, mentőövet, sőt erre már számítanak is, akkor kezdődik a pénzügyi zúllás. Ha már az egészségügy szóba került, Kornai a kórházi eladósodást vizsgálva szépen levezette, hogy akárhány konszolidáció történt is ebben az országban, mindig ugyanazok kerültek bajba, mindig ugyanazokat kellett megmenteni. Ahol a túlköltekezésnek, a csődnek nincs fegyelmező ereje, következménye, ott a felelőtlenség lesz úrrá. Nos, ez a mindent átfogó, a gazdaságról az oktatásra, az egészségügyre, ha tetszik, a kéményséprésre és a szemétszállításra kiterjesztett paternalista rendszer a totális zúllásba vezet. És nemcsak gazdasági, pénzügyi értelemben, hanem morálisan és szociálisan is.

Kérdés: egy ilyen rendszer meddig képes működni? Itt megint Kornait idézném, aki még a szocia-

lizmus és a tervgazdaság idején fegyelmeztetett, hogy kerüljük a nagy szavakat. Mert tény, hogy a tervgazdaság nem elég hatékony, nem versenyképes, elmarad a világ élvonalától, de azt nem lehet mondani, hogy nem működik. Mert ha hiányokkal, sorban állással, sok-sok súrlódással is, de működik. Épp úgy működik, ahogy a rendszer lényegéből következően működni kell. Ebből a nézőpontból az orbáni rendszer is tökéletesen működik. Mindenki megtalálja benne a helyét, aki akarja. Az, hogy nekünk nem tetszik, nem jelenti azt, hogy működésképtelen volna. Nem olyan, amilyennek mi szeretnénk, de szó nincs arról, hogy becsődölt, tönkrement volna. Ha valaki beszél a belvárosba, azt látja, hogy hömpölyög a tömeg, a kocsimák, étermek megtelnek, soha ennyi turista nem érkezett Budapestre, mint ezekben az években. Tehát az ország még megvan. Ezért azt kérdezném Varga Zoltántól, vajon miért fogadják el az emberek Orbán Viktor hatalmát és őt magát?

**Pikó** *Bozóki Andrásnak még lenne mondandója, ezért majd Farkas Zoltán kérdésével nyitjuk meg a közönség felé a beszélgetést.*

**Bozóki** Annyiban jogosnak tartom a pszichológiai vagy egyéni megközelítést, hogy elgondoljuk: ha kivennénk ebből a rendszerből Orbán Viktort, akkor mi történne? Azért láttuk már, hogy mi lett a Perón utáni Argentínából vagy a Chávez utáni Venezuelából. Van olyan, hogy a karizmatikus autoriter vezetőök összeomlanak vagy eltűnnek, és ilyenkor nemcsak a stábjuk, de a rendszerük is hirtelen szétesik. Most ilyen apokaliptikus dolgokat hallottunk, hogy nincs remény, de Magyarországon az 1948-as fordulat évétől '56-ig eltelt nyolc év, 1953-ig eltelt öt év. A múlt idő is erodálja a rendszert, fokozatosan

szűkül a bázis, a rezsim egyre kevesebb hívét tudja kielégíteni. 2010-től már eltelt hat év. Ha Orbán kikerül a rendszerből, akkor a rendszer nem fog megállni a lábán, nagy meglepetések érhetnek bennünket, hirtelen megfordul majd mindenki. Ennyiből valóban egy emberen múlik a rendszer. Orbán gyengülése esetén megjelennek majd a „reformfideszesek” – mondjuk, Navracsics Tibor, Pokorni Zoltán, Illés Zoltán vagy Stumpf István –, azt bizonygatva, hogy mindig is európai gondolkodású, demokrata politikusok voltak. Akkor lenne valamifajta új erjedés, új nagykoalíció a Fidesz romjain.

De ne ragadjunk bele a magyar helyzetbe, mert nem juthattunk volna el a demokrácia és diktatúra közötti szürke zónáig az autoriter vezetőknél kedvező nemzetközi környezet nélkül. Egy, az amerikai választásokkal kapcsolatos írásban a szerző azt emeli ki, hogy a jelenlegi kampányban már nincsenek közmegegyezésre számot tartó tények, ezért nem tudjuk, mi a „valóság”. Az új kommunikációs formák a diszkurzusok hihetetlen új tereit hozták létre, mindenki a maga kis saját kommunikációs buborékában él. Mindenki elő tudja állítani a maga hitelesnek tűnő narratíváját: a republikánusok, a demokraták, az egyetemi emberek, a bányászok, az üzletemberek és így tovább. De ez már hit kérdése, nincs racionális konszenzus arról, hogy mi a valóság. Széttört valóságdarabok vannak. Így viszont nagyon nehéz egy demokráciát életben tartani, mert nemcsak a közjóról alkotott konszenzus hiányzik, hanem a róla folytatott vita is. Amint azt Zygmunt Bauman megjegyezte, a közösségi média nem nyitja ki az emberek világát, hanem sokkal inkább bezárja őket a maguk komfortzónájába. Nincs politikai közösség. És akkor



már nemcsak Orbán Viktor tud előlépni, hanem jön Donald Trump is, sőt hirtelen elképzelhetővé válik, hogy az Európai Unió – amely mégiscsak valamilyen racionális konstrukció – esetleg széteshet. Ausztriában, Dániában, Lengyelországban euroszeptikus politikai fordulat következett be, ami bekövetkezhet az Egyesült Királyságban és Franciaországban is. Tehát reng a föld körülöttünk is, és ez nagyon a kezére dolgozik Orbán Vikornak, aki rámutathat, hogy amit vele kapcsolatban sokan problémának látnak, az nem speciálisan magyar kérdés. Mindehhez kapóra jött neki a menekültválság, amelyet azonnal összekapcsolt a terrorizmussal.

**Pikó Jöjjenek a kérdések, először a Farkas Zoltáné, ami az volt, hogy miért fogadja el a társadalom Orbán Vikort.**

**Varga** Van egy magam számára helytálló magyarázatom. Nekem módomból volt Horthy Miklós alatt iskolába járni, ahol ott lógott a portréja falon, a csodálatos kitüntetésekkel díszített egyenruhájában feszített, és minden reggel elimádkoztuk a „Csonka Magyarország nem ország”-ot. Aztán jött a kis demokrácia, amit nagyon hamar megszoktunk, de nagyon hamar vége is lett. Majd jött Rákosi Mátyás, akit megtapsoltunk: „Eljen Rákosi!” Láttuk az „őszinte” lelkesedést május elsején. Aztán jött Kádár, nála már nem kellett tapsolni, mert ő megtanulta, hogy ez nem vezet jóra. Kádár után pedig jött a mostani rendszer, és ugyanazokat a mérhetetlenül alázatos vigyorokat látom. Itt ezer éve nincs demokrácia, ez itt teljesen új, ismeretlen dolog. Megint kezdünk félni a rendőrtől. Ugyanakkor azt is látom, hogy nagyon sokat is köszönhetünk Orbán Vikornak, mert mennyi ellenkezés burjánzik el mostanában miatta. A pedagógusok mocorognak, az egész-

ségügyiek mocorognak, kis körök szegülnek ellen. Már nem lehet mindent megcsinálni. Sokat köszönhetünk Orbán Vikornak, mert ő tanít bennünket a demokráciára.

**Domány András** Nem is annyira kérdés lesz ez, inkább hozzászólás Farkas Zoltán egyik zárszavához, illetve Kolláth György mondandójához, hogy miként zajlik a törvényhozás. Csak egy apró, anekdotikus példa. Egy évvel ezelőtt Lázár János a kormány nevében, mint miniszterelnökségi vezető, benyújtotta az új közbeszerzési törvényjavaslatot, és elmagyarázta az indoklásban: vannak olyan dolgok, amiket az uniós irányelv előír, például hogy milyen összeférhetetlenségeket kell megszabni. Ezek egyike, hogy akit elmarasztaltak a versenyszabályok megsértéséért, az három évig nem indulhat közbeszerzésen. Kijelentette, hogy ennek mindenképpen benne kell lennie a törvényben, mert ez így van az uniós irányelvekben. Ezt el is fogadták. Nemrég egy Lázár János nevű képviselő, akinek névazonossága nem véletlen a Miniszterelnökség vezetőjével, képviselői mivoltában benyújtott egy módosítást, hogy ez ne legyen így, ne legyenek ab ovo kizárva azok, akik megszegtek a versenyszabályokat. Indoklás: gyakorlati tapasztalat. Gyönyörű! Hát mi lehetett a gyakorlati tapasztalata? Hogy valaki, akinek meg kellett volna nyernie a közbeszerzést, emiatt a szemét, saját magam által benyújtott törvény miatt nem kaphatta meg. Tehát a kormány nevében benyújtott törvényjavaslatát képviselői mivoltában fellazítja ezen az alapon. Ez csak egy példa.

Egy picit vitatkozom azzal, hogy mennyire intellektuális nagyságok a Fidesz vezetői. Igen, olyanok, amilyenek, de én épp amiatt vagyok elkeseredett és csalódott, mert ők nem így indultak, és nemcsak a

Bozóki András által felsoroltak, akik közül már senki nincs a Fideszben, hanem azok sem, akik most is benne vannak. 1990–92 táján, mint parlamenti tudósító, még örültem annak, amikor felszólalásra jelentkezett Szájer József, Orbán Viktor vagy akár Kövér László, mert kiemelkedtek felkészültségben, objektivitásban a többiek közül, és igenis kiváló szereplői voltak annak a parlamentnek. Könnyen lehet, hogy ez az igazi énjük, ami most látszik, de volt idő, amikor nem ilyenek tündtek, és ha valaki átnézi azt a nyolc kötetet, amelyet véletlenül épp Bozóki András szerkesztett az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásairól, akkor láthatja: nem volt értéktelen ezen fiatalok hozzászólása és közreműködése, tehát nem biztos, hogy haza kellett volna küldeni őket fület mosni és lefeküdni. De a későbbi értékeléssel sajnos egyet kell értenem. És végül még egy dolog: az én szomorúságomat és pesszimizmusomat egyebek közt azt táplálja, hogy látom: mindent úgy igyekeznek megcsinálni, hogy ne lehessen visszafordítani. Tehát sokféle olyan törvény van, amit egy más irányzatú társaság – ha egyszer a be nem látható jövőben győzni fog – megváltoztathat. A még kevésbé belátható jövőben, ha alkotmánymódosító többsége lesz, akkor az Alaptörvényt is megváltoztathatja. De a Várból a miniszterelnökséget és a minisztériumokat már nem lehet kitenni, és visszaköltöztetni a Nemzeti Galériát, mert ha egyszer ez az elmebaj megvalósul, akkor visszafordíthatatlanná válik. A szerencsétlen Károlyi Mihály-szobrot nem lehet visszahelyezni a Kossuth térre, és Tisza Istvánét elvinni mit tudom én hova. Fizikailag talán lehet, de hát kabarev, nevetségessé silányulna az egész. A Magyar Rádiót, amely megért nyolcvan évet úgy, hogy voltak szörnyű korszakai, és voltak nagy-

szerű korszakai, már nem lehet újra létrehozni. Lehet egy ilyen nevű intézményt alapítani, de az már olyan, amilyen 1925 és 2010 között volt, nem lesz többé.

**Kende Péter** Tulajdonképpen mindennel egyetértek, ami elhangzott, ugyanakkor semmivel sem. Mindennel, mert a beszélgetés végül is oda torkollott, hogy milyen abszurd ez a rendszer. Ezzel teljesen egyetértek, és az érvek, amik itt elhangzottak, vitathatatlanok. Marad a tény, hogy van egy kormányzat, amely még ma is a választók többségének támogatásával rendelkezik, ami arra mutat, hogy ez a kormányzati tömb még mindig, ha nem is az abszolút többséget, de egy nagyon erős relatív többséget képvisel. Bár nagyon jól tudjuk, hogy az ilyen közvéleménykutatások értéke relatív, ugyanakkor azt is látjuk, hogy az eddigi választások nem ingatták meg a Fidesz többségi támogatottságát, amellyel kormányra kerülhetett. Na most, ez az a pont, ahol kénytelen vagyok ellentmondani annak a gondolatmenetnek, amelyet Varga Zoltán vázolt fel, és amely Orbán tehetségét vonta kétségbe. Hát sok mindent kétségbe lehet vonni, de azt, hogy ő politikai tehetség lenne, már nem. A politikai tehetségnek nem kell jó embernek lennie, egyáltalán nem kell annak lennie. Ezt nagyon jól tudjuk Európa történelméből, ehhez kár bármit is hozzáfűzni, de azt a tényt, hogy politikai tehetség kellett ahhoz, hogy olyan hatalmas többséggel kerüljön kormányra másodszor 2010-ben, nem lehet kétségbe vonni. Addigra sikerült neki diszkvalifikálnia minden lehetséges ellenfelét, voltaképpen monopolhelyzetbe került, és a jelen pillanatban sem látjuk, hogy ki lehetne az utódja. Nos, mindehhez tehetség kell. Ezt a tehetséget lehet nem szeretni, és egyáltalán



nem kell piedesztálra emelni, de mint tény tudomásul kell venni. Egyébként pedig, ha nem volna tehetséges ember, már rég kirakták volna az Európai Unióból. Orbán Viktor briliáns módon ki tudott védeni minden támadást, amit ott elene indítottak. Ez nem egyszerűen intellektuális színvonal, hanem politikai tehetség kérdése. A politikai tehetség és az intellektuális színvonal két különböző dolog. Hitlernek nem volt magas intellektuális színvonala, Kádárnak sem, primitív filmeket nézett Hitler, mégis hihetetlen politikai erőt képviselt. Egyáltalán nem akarom összehasonlítani Orbánt Hitlerrel, csak azt hangsúlyozom, hogy a politikában nem úgy kell mérni a színvonalat, mint az egyénnél az intelligenciát. A politikus esetében azt kell mérni, hogy milyen hatással van arra a társadalomra, amelyben politizál.

Egy dolgot Orbán már 1991-ben felismert, hamarabb, mint bárki más a magyar politikai életben, mégpedig azt, hogy a magyar társadalom nagyon elégedetlen a változással. Nagyon hamar elterjedt és általánossá vált az a nézet, hogy a 1989–90-es változások után sokkal rosszabb a helyzet, mint korábban volt. Ez tulajdonképpen hülyeség, de mégis ez volt a közhangulat. Orbán kezdettől fogva foglalkozott azaz, hogy mit lehet ezzel tenni. Én ebben látom az ő politikai tehetségét: fölismerte, hogy van egy frusztrált nép, és ennek a frusztrált népnek adnia kell valamit. Amit ő adott 2010-ben, az valóban nagyon gyermekes konstrukció, mert azt akarta kimutatni, hogy Magyarországot mindenki támadja, és nekünk szabadságharcot kell folytatni. Ha ő az ellenkezőjét képviselte volna, mármint azt, hogy élére kell állnia azoknak az erőknek, amelyek Európát komoly állandó lammá teszik, akkor talán az ő ka-

rizmatikus erejének segítségével még ez is sikerült volna. Tehát sikerült ezt a frusztráltságot meglovgolnia, és ez az ő sikerének a titka.

**Lendvai Ildikó** Azt vetném fel, hogy nem Orbán személyisége a titka annak a világnak, amiben élünk, hanem a mi személyiségünk, a magyar társadalomé. Nem az ő pszichopatológiája az, ami megmagyaráz sok mindent, hanem a mienk. Ez pedig úgy foglalkozhat össze, hogy ebben a régen frusztrált országban és manapság frusztrált nagyvilágban egy jelentős embertömeg legfőbb vágya az erő és a védelem lett. Olyannyira, hogy mindaz, ami számunkra örülden gátlástalannak mutatkozik, az – mivel a gátlástalanságban mindig mutatkozik egyfajta erő – a társadalom egy jelentős részének még imponál is. Sőt, a sorozatos botrányok, a hatalmi tobzódás önmagában is az erő bizonyítékává válik, mondván, ha ezt meg meri csinálni, akkor csakis egy olyan erős ember lehet, aki meg tud bennünket védeni minden bajtól, migránsoktól, Brüsszeltől.

Apró és rövid sztori jut erről eszembe, hogyan működik ez a szociálpszichológiai jelenség. Horn Gyula nem volt pszichopata, nagy hatalmi ambíciójú ember volt, de többé-kevésbé ép személyiség. Az egyik alkalommal, amikor éppen huszadjára halálosan összeveszett az SZDSZ-szel, ismét kiderült, hogy így nem lehet kormányozni – persze lehetett, mert minden ilyen összeveszést követett egy kibékülés is –, összehívta az MSZP elitjét, húsz megyei elnököt és mindenféle fontos embereket. A találkozó ötkor kezdődött volna, Horntól vártuk, ugyan mondja már meg, mit csinál, hogyan tovább. Horn egy órát késlett. Mivel híresen pontos ember volt, a késésnek üzenete volt, szándékosan meg akarta aláznai a társaságot. Vártunk, egyre ingerülte-

ben. Majd megszólalt az egyik, amúgy nagyon jámbor megyei elnökünk, elismerő boldog hangszóval: „Hát ha velünk ezt meg meri csinálni, mit csinálhat az SZDSZ-szel?”

A gátlástalanság, a mértéktelen lopás és az önkényes kormányzás annak az erőnek a tünete, amire sokan vágnak. Ebből viszont az is következtethet, hogy ha egyre több ügyben sikerül bebizonyítani, hogy nem mindig erős és mindenható a hatalom, tehát ha az erő látszata kicsorbul, akkor lehetséges, hogy nem kell megvárni, amíg ez az örült rendszer szétesik, hanem a varázs elmúltával mégiscsak megdönthető lesz.

Még valami eszembe jutott, amit Kolláth György emlegetett Caligula jellemrajzában, hogy a bukásába az is belejátszott, hogy néha a katonáit sem fizette már ki. Szerintem a római katonacsászárokat mind a katonáik buktatták meg, amikor már nem tudták őket fizetni. Farkas Zoltántól kérdezem, hogy mi történik akkor, ha egy ilyen nagyon erősnek látszó diktátor egyszer csak nem tudja a katonáit „kifizetni”? Szerintem közeleg ez az idő. Már most is csak azt csinálja, hogy az egyiktől elveszi, és odaadja a másiknak. Szét tud-e akkor hullani a mítosz?

**Csepeli György** Emlékszem, pár éve volt egy Horthy-konferencia, és akkor előveztettem egy gondolatot, amelyet most szintén elővezetnék, mert szerintem alkalmazható erre az esetre is. Biztosan ismeritek Mérei Ferenc együttes élmény kísérletét, amelyben az a megragadó, hogy a vezért interakcióban nézi a környezettel. Horthy annak idején úgy lehetett kormányzó, hogy kielégítette a rend iránti vágyat, és ezzel legitimálta magát. Később persze az eredmény abszolút rendtelenség és káosz lett, és a rendcsináló megbukott. Kádár a biztonság iránti vágyat elégítette ki, ami addig működött a rendszerét, amíg volt bizton-

ság. Amikor eltűnt a biztonság, akkor a figura is jelentéktelenné vált, és az örületbe süllyedt. A jelenlegi Kádárunkkal vagy Horthynkkal az a helyzet, hogy egy mélyebb, pszichológiaiilag durvább szükségletet elégít ki. E szükséglet gyökere a törzsieség, amely valamennyiünkben benne van. Mi most jól kontrolláljuk, úgy teszünk, mintha civilizált emberek lennénk. Golding könyve, *A legyek ura* szól arról, hogy ezt a civilizációs ruhát bizonyos helyzetben milyen könnyen le tudjuk vetni magunkról. Ma civilizatorikus válságban vagyunk, és Orbán ezt érezte meg. Egyetérték Kende Péterrel, aki szerint Orbán megérezte, hogy mi a gonosz az emberben, mi a barbár a magyarban. És most már rájött arra, hogy ezeken a hurokon Európában is tud játszani, mert barbárak nemcsak Magyarországon vannak, bár a legfejlettebb változatokat itt találjuk, de Európában is vannak bőven. Sőt, mint Trump felbukkanásával látjuk, most már Amerikában is megjelent a barbarizmus, ezért a perspektívák igen ijesztők.

**Bitó László** Ez egy fantasztikus beszélgetés – lett volna körülbelül 2011-ben. Addig ugyanis Orbán változott. 2010 után, amikor megszerezte a kétharmados többséget, az arrogancia és a gátlástalanság egy éven belül teljesen látható volt. Azóta ő egyáltalán nem változott. Szerintem emiatt is le kellene szokni az orbanozásról. Szerintem ő már abszolút nem releváns. A Fideszen belül komoly feszültségek vannak, amelyek egyelőre külső támogató környezet nélkül nem tudnak robbanni. Azzal kellene foglalkozni, hogy hogyan kezdjünk el támogatni különböző mozgalmakat, és próbáljuk ezeket valahogy összefonni, mert hatalmas erők vannak a mi oldalunkon. Állandóan hátrálnak most már. Ez öt évvel ezelőtt még nem lett volna elképzelhető, hogy

így kibeszéljenek Fidesz-tagok. Persze, megvan a bázisuk, de az már annak a legalja, ez nem az intellektuális bázis. A fideszes értelmiségben már él a kétség. Már Orbánban is él a kétség, az kétségtelen, ugye? Egyre hülyébb és lehetetlenebb válaszokat képesek adni a legegyszerűbb kérdésekre is. De ha mi nem vagyunk fölkészülve a várható összeomlásra, akkor hiába minden, bármilyen történjen is majd a Fideszen belül.

**Andor Mihály** Többekkel ellentétben nem úgy látom, hogy itt irracionális rendszerről lenne szó, nem úgy látom, hogy összevissza kapkodnának, és egyik hülyeséget a másik után követik el. Nem foglalkoznék Orbán személyiségével sem, csak azszal, amit végeredményként látunk, a tényekkel. Ha megnézzük például azt, hogy mit tesznek az oktatásban, az nagyon is racionális. Ha az a cél, hogy egy közrabszolgatartó társadalmat építsenek ki, ahol a különböző szinteken csak a legszükségesebb minimumot kapják meg a fiatalok, akkor nagyon is racionálisan alakítják át az oktatási rendszert. Racionálisan butítják le a szakmunkásképzést, racionálisan csökkentik a mobilitást azáltal, hogy szűkítik a gimnáziumi helyeket és az egyetemi továbbtanulási lehetőségeket. Amikor a szakmunkásképzést lebutítják úgy, hogy csökkentik a közismereti tárgyakat, akkor nem tesznek mást, mint olyan embereket képeznek, akik – ha majd elfogy az az aktuális munka, amire Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnöke szerint képezni kell a fiatalokat – már csak közmunkára lesznek alkalmasak, mert tovább képezni nem tudják magukat. Egy szinttel feljebb ugyanezt tesz a szakgimnáziumok bevezetésével. Ha tehát az a cél, hogy könnyen kezelhető, engedelmes alattvalókat állítsanak elő, akik nem tudják önmagukat megszervezni, nincs kellő intellektuális erejük ellenállni, ak-

kor nagyon racionális az a mód, ahogy az oktatást átalakítják. De beszélhetnénk az egészségügy átalakításáról, lerohasztásáról is, az is nagyon racionális elgondolás. Költsön az állam minél kevesebbet rá, és hulljon a férgese. Ezzel egyben a nyugdíjasszát is tehermentesítik. Akinek meg van pénze, az úgyis meg tudja venni az egészségét. Ugyancsak racionális, amikor a gazdaságot teljesen eltérítik az igazi versenytől, és egy protekcionista konstrukciót állítanak elő. A versenyképesség szempontjából nem racionális, de abból a szempontból, hogy így tudják megteremteni a hatalmuk gazdasági alapját, már nagyon is észszerű. Igaz ugyan, hogy az ország tönkremegy, de ők nem. Ők gazdagodnak és erősödnek. Még az is racionális, hogy nincs Recsk. Minek büntetőtáborokat felállítani, amikor a félelem légkörét meg lehet teremteni az egzisztenciális kiszolgáltatottsággal is? Minek kellene Recsk, ha az emberek nem mernek megszólalni, nehogy elveszítsék a közmunkájukat? Ez így sokkal racionálisabb, mint hatalmas költséggel táborokat, besúgóhálózatot, kiterjedt belügyi apparátust működtetni. Mindezt meg lehet spórolni, és így többet lehet ellopni. Ráadásul azt is látják, hogy az értelmiség sem jelent számukra veszélyt. Hát istenem, itt-ott összejön tíz-húsz ember, van néhány ellenzéki újság, ott kiengedik a gőzt, azt elolvassa húsz-ezer ember (mindegyiket ugyanaz a húsz-ezer ember), és akkor mi van? Semmi. Tehát én egyáltalán nem úgy látom, hogy ez ne lenne egy racionális rendszer.

**Vásárhelyi Mária** Szerintem mind a két megközelítés észszerű, mert úgy kellene visszakövetkeztetni, hogy a cél érdekében mi racionális, és mi nem. Én is úgy gondolom, ahogy Andor Mihály, hogy itt a cél a társadalom elbutítása és egy feudális rendszer visszaépítése, és

ha ez a cél, akkor bizony racionálisan kormányoznak. Ennek fényében mindegyik döntésükről el tudnám mondani, hogy miért racionális. Persze ha a cél a progresszió és a társadalom felemelkedése lenne, akkor nem racionális a kormányzásuk, sőt egyenesen irracionális. Még egy megjegyzés: többen felvetették, hogy a kezdeteknél nem ilyenek voltak ezek a fiúk. Nos, nekem az a tapasztalatom, hogy a morális züllés súlyos intellektuális züllést is maga után von, tehát Szájer József valóban rendkívül intelligens, értelmes, racionálisan gondolkodó ember volt, de miközben morálisan elzüllötték, ez az intellektusukon is nyomot hagyott.

**Vitányi Iván** Én kicsit meszebberről akarom kezdeni, mégpedig Arisztotelésszel. Ő – a *Politika* című művében – azt fejtette ki, hogy az őskor után alapjában két plusz egy politikai rendszer létezik. Az első a hagyományos, monarchikus autokrácia, a másik – az akkor még csak Athénben létrejött – demokrácia. Themisztoklész volt az első nagy demokrata vezető, aki arról is nevezetes volt, hogy Athén mind a húsz-ezer szabad polgárát néven tudta szólítani. Létrejött ezután egy harmadik, amit tiranniának nevezett. Ez a demokrácia eszközeit is felhasználva olyan új autokráciát hozott létre, amely a monarchiánál is keményebb. Az újkori diktatúrák Napóleontól Hitlerig és Sztálinig voltaképpen a tiranniát valósították meg. Módszereit – Machiavellitől kezdve – sokan kifejtették. Nincs fontosabb a hatalomnál, aminek megszerzéséhez és megtartásához minden eszközt fel szabad használni.

Amikor Orbánt megismertem, már akkor is így gondolkozott. Akkor kerültek hozzám közelebb, amikor Soros György – figyelem: Soros György – megalakította számukra és

fizette a Közép-Európa Kutatócsoportot, és ezen a címen sorra küldte őket külföldi tanulmányutakra. A csoportot a Népművelési Intézetbe helyezte, amelynek akkor én voltam a vezetője. Nem volt beleszólásunk a munkájukba, csak a helyiséget adtuk, és a pénzt kezeltük. A kiutalásokat nekem kellett aláírni – ez volt a kapcsolatunk lényege.

A titkárságunkon volt akkoriban egy nagyon fiatal, naiv kislány, aki nemcsak hogy szorgalmasan dolgozott, de mindent meg is figyelt. Egyszer, amikor bementem, megszólított: „Iván bácsi, jaj, azt akarom magának mondani, hogy ez az Orbán Viktor nekem nem tetszik. Tudja, ha idejön Fodor Gábor, akkor előbb azt mondja: jó napot, Marika, hogy van? Mit szól, milyen szép az idő? És csak azután kérdezi meg, hogy itt van-e Vitányi, és ha nincs, akkor megkérdezi, hogy mikor jön. És búcsúzáskor megkérdezi: holnap nem jön ki a strandra? De ha Orbán Viktor jön, akkor bevágja az ajtót, nem köszön, rám kiált: itt van a Vitányi? Mondom nincs, csak holnap lesz. Erre megfordul, most se köszön, és becsapja az ajtót. Figyelje meg, Iván bácsi, ebből még baj lesz.”

A baj bekövetkezett. Caligula nálunk is megjelent. De nemcsak nálunk van baj, hanem az egész világban. Nemrég együtt tartottunk egy konferenciát Csepeli Györggyel a Szociológiai Társaságban, Hankiss Elemér emlékére. Az ő utolsó megszólalását akartuk megvitatni. Elemér ugyanis azt mondta, hogy most új korszakba, a „bizonytalanság korába” érkezett az egész világ. Ami azt is jelenti, hogy a hagyományos autokrácia és a demokrácia harca ismét új lehetőséget ad a tiranniának. A demokratikus világ ezzel a jelenséggel fog szembekövetni.

**Kolláth Pár** szó az összeomláshoz. Szerintem az alapvető diagnó-

zis és tapasztalat, hogy az államot foglyul ejtették. Ez bizony maffiaállam. Nincs szalonremi, de fegyverszünet sem, talán az utolsó vérig, töltényig megy a háborúsdí. A közhatalom és a magánjogok brutális kisajátítása zajlik, de fogy a levegő és fogy a kisajátítanivaló. A nagy rendszerek viszont nem tudnak leállni, még államcsőd esetén is van valamiféle vegetálás, ezért az egészségügy és az oktatás is működik úgy-ahogy, de szédületesen romlik a minőség. Ez a közjogi intézményeknél még inkább így van. Nézzék meg, hova jutott a nemzeti bank vagy az ügyészség. Jöhet egy pont, ahonnan ugyanaz már nem folytatható tovább, robbanásközeli szituáció alakul ki. Mind több területen kezd betelni az a bizonyos pohár. Nem félig van, hanem lassan csordultig telik. A végére a neten találtam egy mondatot, ami így hangzik: „Az általános erőzió nem tart a végételenségig. Nem mindenki lehet ebihal, ha barrakudákra van szükség.”

**Varga** Kísérletet tettem arra, hogy egy felfedezésemet megosszam itt önökkel, de ugyanazzal a reakcióval találkoztam, mint másutt. Kudarcot vallottam. Senki sem képes felfűzni az eseményeket arra a fonálra, hogy ha valaki nem képes és nem tud vezetni, akkor a dolgok bizony rosszul fognak menni. Ennek akkor lesz vége, ha Orbán eltűnik a színpadról. Akkor majd, utólag, mindenki világosan fogja látni, hogy a dolgok nem is történhetek másként, hiszen Orbán dilettáns volt. Nem hiszek abban, hogy ül Orbán otthon, és nemzetrontó terveket kovácsol a fejében, és abban sem hiszek, hogy léteznének Európáról kialakított bonyolult elméletei. Azt hiszem, az történik, ami reggel vagy este épp az eszébe jut. Nem tartom alkalmasnak Orbán Viktort bonyolult rendszerek, intellektuális szisztémák létrehozására. És azt sem ne-

vezném politikai zsenialitásnak, ha valaki össze tud szervezni egy társaságot, és azzal egy bizonytalan alapon álló, de jövedelmező vállalkozást képes elindítani. Az tény, hogy nagyon jól tud lavírozni. Tudomásul veszem, hogy nem sikerült elfogadtatnom azt a nagyon egyszerű magyarázatomat, hogy itt egy közepes képességűnek sem mondható, unintelligens ember került vezető pozícióba, és ebből adódnak a bajaink. Talán amiatt nem lehet ezt elfogadni, mert hozzátartozik az ember önértékezéséhez, hogy muszáj valamilyen minőséget feltételezzen a vezetőiről, mert az mégiscsak lehetetlen, hogy egy ilyen link politikus így kifogott rajta. Ez a méltóságérzet tart vissza bennünket attól, hogy nyíltan ki mondjuk: ne bonyolítsuk már annyira a dolgokat, mint amennyire ezen az estén tettük.

**Bozóki** Lehet, hogy a pszichológiai megközelítés „terápiás célból” nagyon fontos lehet, mert fölszabadító hatású, és általa könnyebben rájövünk, hogy a király meztelen. Egyetértek veled, Zoltán, Orbán nem zseni. Csak a saját közegében karizmatikus, de ez a tábor egyre szűkül. A karizmatikus politikust az jellemzi, hogy nem tűri az intézmények hatalmát önmaga fölött. Tehát ő is megpróbálja levetni, mint a kígyó, a korábbi bőrét, az intézményeket. Ameddig úgy nézett ki, hogy liberális mezben lehet sikereket elérni, addig ő liberális csapatban játszott. Ne felejtjük el, hogy egészen 2000-ig a Liberális Internacionálé alelnöke volt, tehát még a Nyugatot is meg tudta tévesztetni, nemcsak minket, magyarokat. Ezért is hittek neki 2010-ben, demokratának tartották, hiszen a „mi kuttyánk kölyke”. Lambsdorff gróf kedvence volt, Hans-Dietrich Genscher is szerette őt, és persze Helmut Kohl is, nyilván mégis demokrata kell legyen valahol a szíve mélyén! – gondolták.

A mai vitában elhangzottak olyan fogalmak, mint a progresszió, a racionalitás vagy a modernizáció. Mintha lenne még itt valaki, aki azt feltételezi Orbánról, hogy ő még ezt a nyelvet beszéli. De ő már egészen más pályán játszik. A mi baloldali-liberális beszédmódunk a felvilágosodás és a kritikai racionalizmus diskurzusából ered, ami egy szekuláris, filozofikus és szociologikus beszédmód, a struktúrákban, rendszerekben gondolkodó értelmiségi közösség beszédmódja. Orbán viszont egy újkonzervatív beszédmódot kultivál, nem az foglalkoztatja, hogy mi a modern, mi a hatékony, mi a racionális, hanem hogy mi a Gonosz és mi a Jó. Ezzel a kevésbé iskolázott emberek számára is sokkal könnyebben követhető diskurzust állít elő. Szűcs Zoltán Gábor írt egy tanulmányt pár évvel ezelőtt arról, hogy Orbán újfajta, hitre épített, moralizáló beszédmódot vezetett be az általa 2002-ben elbukott választás után. Tehát miközben mi itt az átlagember számára nehezen követhető kategóriákban beszélünk, addig a rezsim reprezentatív bulvárlapjában Láncki András a Corvinus egyetem rektora azt mondja G. Fodor Gábornak, hogy a gonosz ellen kell küzdeni. Ezt mondja Orbán főideológusa. Egyszerűen más nyelven beszélnek.

**Farkas** Válaszolnom kell Lendvai Ildikó kérdésére, már ha tudok. A kérdés így szólt: mi lesz, ha már nem lehet mindenkit megfizetni?

Az első tévedésünk az volt a 2010-től 2014-ig terjedő időszakban – ezt nyugodtan merem többes számban mondani, mert többen bedóltunk ennek –, hogy azt hittük, mindjárt a nyakunkon az összeomlás, a pénzügyi krach. Egy dologra azonban nem gondoltunk, legalábbis én soha. Nem ismertem föl, hogy a kétharmad esetében nincs csőd. Kétharmados parlamenti többséggel annyi pénzt vesznek, amennyit és

ahonnan csak akarnak. Ezt egyébként nagyon magas színvonalon művelik, tehát kétharmados többségnél épp annyi az államháztartás hiánya, amennyit terveznek, és annyival csökken az államadósság, amennyivel mérsékelni akarják. Arra van pénz, amire költeni akarnak. Nincs szükség arra, hogy egy egész országot lefizessenek, elég a választani tudók többsége. Azokra mindig lesz pénz. A másik, ami ezzel összefügg, az állam egyre nagyobb hatalma. Nagyon erőteljes, nagyon dinamikus államosítás folyik, egész szektorok függenek teljesen az államtól. Nagyjából négy- és ötmillió körül lehet azoknak a száma, akiknek a jövedelme állami akaratton múlik. Ebből következően mindenki, aki az államtól függ, lényegében abban érdekelt, hogy az állam az ő igényeit valamilyen módon kielégítse. Ráadásul úgy is érzik, hogy a gyámkodó állam nélkül még rosszabb lenne az életük.

Az a szörnyű sejtésem, hogy az Orbán Viktor által kialakított hatalmi konstrukcióban más színeztű pártok is jól ellennének. Bárki legyen is az utódja, nagyon jól fogja érezni magát a rendszerben. Én még nem láttam olyan politikai pártot vagy pártcsoporthoz, amelyik ne élvezte volna, hogy saját televíziója van. Amelyik ne örült volna annak, ha az alkotmánybírók neki adnak igazat. Amelyik imádta volna, hogy az Állami Számvevőszék ellentmond neki, amelyik örömmel fogadta volna, ha a Költségvetési Tanács megvetozza a költségvetési tervezetét. Itt van ez a komplett hatalmi képződmény ellensúlyok nélkül. Sajnos nem nagyon tudom elképzelni, hogy akad olyan politikai erő, amelyik a választási győzelme után ezt az alapokig visszabontja majd, és inkább újraépíti a demokratikus kereteket, mintsem elfoglalja a mai hadállásokat.